

Κατανοώντας και διδάσκοντας την ανθρώπινη διαφορετικότητα

Μετάφραση: Αναστασία Γκότοβου

Ένα καινούργιο αγόρι μπήκε σε μια τάξη πέμπτης δημοτικού στα μισά του σχολικού έτους. Διέφερε σε πολλά σημεία από τους συμμαθητές του: ήταν φτωχός, είχε πιο σκούρα επιδερμίδα και μιλούσε με προφορά. Οι συμμαθητές του τον πείραζαν και ο δάσκαλος δεν είχε μεγάλες προσδοκίες από το παιδί αυτό. Εκείνο συναντούσε δυσκολίες στα μαθήματα του σχολείου και συχνά δεν πήγαινε στα μαθήματα. Κανείς δεν ξαφνιάστηκε όταν ύστερα από κάποιο χρονικό διάστημα, ο μαθητής αυτός παράτησε το σχολείο.

Όσο η περιγραφή αυτή θα μπορούσε να αντιστοιχεί σ' ένα Τσιγγανόπουλο (Ρόμη) και την εμπειρία του από ένα ελληνικό δημοτικό σχολείο τη δεκαετία του '90, τόσο θα ταίριαζε και σε ένα Ελληνόπουλο σ' ένα δημοτικό σχολείο της Αυστραλίας τη δεκαετία του '70.

Επέλεξα αυτή την περιγραφή ως εισαγωγή (αυτού του δοκιμίου), διότι πιστεύω ακράδαντα πως ένας από τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους για να κατανοήσει κανείς και να διδάξει τις διαφορές μεταξύ των ανθρώπων, καθώς επίσης το ρατσισμό και τις προκαταλήψεις που αυτές οι διαφορές συνεπάγονται, είναι να τοποθετούμε τον εαυτό μας στη θέση κάποιου άλλου - να υποθέσουμε πως οι σχέσεις ισχύος σύμφωνα με τις οποίες συμπεριφερόμαστε μεταβάλλονται και ότι οι ρόλοι του κυρίαρχου και του κυριαρχούμενου αντιστρέφονται. Συγκρίνοντας περιστατικά διακρίσεων σε διαφορετικές κουλτούρες, μπορούμε να εξισώσουμε ένα σύνολο από εκτιμήσεις που μας φαίνονται λογικές και δικαιολογημένες με ένα σύνολο θεωριών που μας φαίνονται τελείως παράλογες και αδικαιολόγητες. Μ' αυτό τον τρόπο καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε τις δικές μας προκαταλήψεις και τελικά, θέλω να ελπίζω, να τις εγκαταλείψουμε εντελώς.

Σ' αυτό το δοκίμιο με θέμα: «Κατανοώντας και διδάσκοντας την ανθρώπινη διαφορετικότητα» θα αναλύσω τη φύση των ανθρώπινων διαφορών εξετάζοντας τις έννοιες «φυλή» και κουλτούρα. Αφού ορίσω τις έννοιες της εθνότητας και της εθνικότητας, θα

εξετάσω τη σχέση μεταξύ εθνοτικής και εθνικής ταυτότητας. Στη συνέχεια θα αντιπαραθέσω διαφορετικές μορφές του εθνικισμού - τη μορφή του εθνοτικού εθνικισμού, όπως υφίσταται στα Βαλκάνια, από τη μια μεριά, και τον αστικό εθνικισμό και τη σχέση του με τον πλουραλισμό και την πολυ - πολιτισμικότητα όπως υπάρχει σε ατελείς μορφές στην Αυστραλία, τον Καναδά και τις Ηνωμένες Πολιτείες, από την άλλη.

Έπειτα θα συζητήσω τις έννοιες του ρατσισμού, του εθνοκεντρισμού και των στερεοτύπων. Τέλος, θα κλείσω με ορισμένες σκέψεις σχετικά με το πως η εκπαίδευση μπορεί να καλλιεργήσει και να ενθαρρύνει την ανεκτικότητα και την εκτίμηση του διαφορετικού και κατ' αυτόν τον τρόπο να συντελέσει στην εξάλειψη του μίσους και της βίας που βρίσκονται σε έξαρση στον κόσμο σήμερα.

Ο μύθος της ύπαρξης ανθρώπινων «φυλών»

Τόσο στις Ηνωμένες Πολιτείες όσο και στην Ελλάδα η «φυλή» είναι μια λογική κατηγορία που χρησιμοποιείται στην καθομιλουμένη για να κατατάξει τους ανθρώπους σε διαφορετικές ομάδες. Στις Ηνωμένες Πολιτείες ο κόσμος αναφέρεται σε «λευκούς», «μαύρους» και «ασιάτες» ως «φυλές». Στις αρχές του εικοστού αιώνα στις Ηνωμένες Πολιτείες η πεποίθηση ότι η «μεσογειακή φυλή» ήταν κατώτερη οδήγησε στην καθιέρωση ενός αυστηρού ορίου όσον αφορά τον αριθμό των μεταναστών από τη νότια Ευρώπη, στους οποίους θα επιτρεπόταν η είσοδος στη χώρα. Στην Ελλάδα έχω ακούσει ανθρώπους να κάνουν λόγο για «Θρακιώτες και Παλαιοελλαδίτες», καθώς και για «Έλληνες», «Τούρκους» και «Ιταλούς» σαν να ήταν διαφορετικές «ράτσες» ή «φυλές». Επίσης, συχνά συνάντησα τη φράση «Έλληνες το γένος».

Η χρήση του όρου «φυλή» κατ' αυτόν τον τρόπο υποδηλώνει ότι οι άνθρωποι ανήκουν σε διαφορετικές, ευδιάκριτες και σαφώς οριοθετημένες βιολογικές κατηγορίες, οι οποίες δήθεν έχει αποδειχθεί ότι υφίστανται στη φύση. Σήμερα, ωστόσο σύμφωνα με τη συντριπτική πλειοψηφία των βιολόγων και των φυσικών ανθρωπολόγων, αυτή η θεωρία δεν ευσταθεί.

Παρόλο που οι άνθρωποι επιδεικνύουν αδιαμφισβήτητη βιολογική πολυμορφία, η ποικιλία αυτή είναι ιδιαίτερα πολυσύνθετη ώστε να μπορεί να γίνει κατανοητή στη βάση ενός στενά οριοθετημένου αριθμού διακριτικών κατηγοριών ή «φυλών». Στην πραγματικότητα, η ανθρώπινη βιολογική ποικιλία παίρνει τη μορφή σταδιακών αλλαγών όσον αφορά συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (ή σταδιακές διαφοροποιήσεις όσον αφορά τη συχνότητα με την οποία εκδηλώνονται ορισμένα χαρακτηριστικά). Για παράδειγμα, κάποιος που ταξιδεύει από τη βόρεια προς τη νότια Ευρώπη, και στη συνέχεια προς τη Μέση Ανατολή, και διασχίζει και την Αφρική από τα βόρεια προς τα νότια, ασφαλώς θα παρατηρήσει πως το χρώμα των ανθρώπων που συναντά γίνονται όλο και πιο σκούρο, όσο το ταξίδι του προχωρά. Σε κανένα σημείο του ταξιδιού, ωστόσο, δεν είναι δυνατό να τραβήξει διαχωριστική γραμμή και να κατατάξει τους ανθρώπους που βρίσκονται βόρεια από αυτό το σημείο σε κάποια «λευκή» ή «καυκάσια» «φυλή» και όλους όσους βρίσκονται νότια από αυτή στη «μαύρη» ή «αφρικανική» «φυλή». (Όπως πολλοί ανθρωπολόγοι, έτσι κι εγώ, τοποθετώ τον όρο «φυλή» μέσα σε εισαγωγικά ακριβώς επειδή δεν αναφέρεται σε κάποια επιστημονικά βάσιμη έννοια.

✓ Με άλλα λόγια, δεν υπάρχουν «φυλές». Ο όρος «φυλή» δεν έχει την έννοια που οι περισσότεροι του αποδίδουν. Η χρήση εισαγωγικών από μέρους μου υποδηλώνει ότι δεν αποδέχομαι την ορθότητα του όρου σε δόκιμο επίπεδο).

Ένα άλλο πρόβλημα που προκύπτει όταν επιχειρήσουμε να κατατάξουμε το ανθρώπινο είδος σε φυλές είναι το γεγονός ότι τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται ως βάση για τη «φυλετική» κατηγοριοποίηση είναι εντελώς αυθαίρετα. Δεν υπάρχει επιστημονικός λόγος που να δικαιολογεί την επιλογή του χρώματος και όχι της ομάδας αίματος ή του ύψους ενός ανθρώπου ως κριτήρια για τη «φυλετική» κατηγοριοποίηση. Ως το 1960, σε κάποιες περιοχές των Ηνωμένων Πολιτειών οι άνθρωποι με μαύρο δέρμα ήταν υποχρεωμένοι να κάθονται στο πίσω μέρος του λεωφορείου και να πίνουν από ξεχωριστές βρύσες απ' ό,τι οι λευκοί.

Από επιστημονική σκοπιά, με την ίδια λογική θα μπορούσαμε να βάζουμε ανθρώπους με ομάδα αίματος Ο να καθίσουν πίσω στο λεωφορείο και να πουν νερό από ξεχωριστή βρύση, αν και στην πράξη θα ήταν πολύ πιο δύσκολο να εφαρμοστεί αυτός ο κανόνας, εκτός, βέβαια, αν οι άνθρωποι με τη συγκεκριμένη ομάδα αίματος υποχρεώνονταν να φορούν κάποιο διακριτικό σημάδι πάνω στα ρούχα τους, όπως ο Χίτλερ επέβαλλε στους Εβραίους στο Ολοκαύτωμα. Το ίδιο παράλογο θα ήταν από επιστημονικής άποψης αν βάζουμε ανθρώπους με ύψος πάνω (ή κάτω) από 1,75 να καθίσουν στο πίσω μέρος του λεωφορείου.

Γιατί μας φαίνεται παράλογο να κατατάξουμε τους ανθρώπους με βάση το ύψος τους, ενώ φαίνεται (σε κάποια άτομα, τουλάχιστον) απόλυτα λογικά έως και ηθικά και βιολογικά απαραίτητο να κατηγοριοποιούμε τους ανθρώπους με κριτήριο το χρώμα της επιδερμίδας τους;

Ένα επιπλέον πρόβλημα που προκύπτει με τα συστήματα «φυλετικής» κατηγοριοποίησης είναι πως τα βιολογικά χαρακτηριστικά δεν τα συναντούμε μαζί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούμε να δημιουργήσουμε ξεχωριστές κατηγορίες. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, παραδείγματος χάριν, το σκούρο δέρμα και τα σγουρά μαλλιά (σε αντίθεση με το ανοιχτόχρωμο δέρμα και τα ίσια μαλλιά) συνήθως θεωρούνται χαρακτηριστικά των «μαύρων» σε αντιδιαστολή προς τους «λευκούς». Σε ποια κατηγορία όμως να εντάξουμε εκείνους τους ανθρώπους στην Ινδία που έχουν σκούρο δέρμα και ίσια μαλλιά; Το σκούρο δέρμα τους κατατάσσει στους «μαύρους» ή μήπως τα ίσια τους μαλλιά τους κάνουν να ανήκουν στους «λευκούς»; Στοιχεία όπως αυτά αποδεικνύουν την πλάνη της «φυλετικής» κατηγοριοποίησης και την μη ύπαρξη ανθρώπινων «φυλών» από επιστημονικής απόψεως.

Από βιολογική σκοπιά όλοι οι άνθρωποι ανήκουν σε ένα είδος - τον *homo sapiens*. Σύμφωνα, ωστόσο, με τη λαϊκή αντίληψη για τη διάκριση των ανθρώπων σε «φυλές», οι διαφορετικές «φυλές» αποτελούν διαφορετικά είδη. Αυτή η παρανόηση οδήγησε νωρίτερα αυτό τον αιώνα στην ψήφιση των λεγόμενων αντι - επιμειξιακών νόμων στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίοι καθιστούσαν παράνομο το γάμο μεταξύ ανθρώπων που ανήκαν σε διαφορετικές «φυλές», με το αιτιολογικό ότι τα παιδιά που θα γεννιόνταν δε θα μπορούσαν να επιβιώσουν, σαν να ήταν απόγονοι από μέλη δύο διαφορετικών ειδών, όπως γαϊδάρου και αλόγου.

Από μια επιστημονική σκοπιά, επομένως, δεν υπάρχουν ανθρώπινες «φυλές». Δεν υπάρχει «λευκή φυλή», ούτε «μαύρη φυλή», όπως δεν υπάρχει «ελληνική φυλή» ή «τούρκικη φυλή». Ούτε υφίσταται «λευκό αίμα» και «μαύρο αίμα», «ελληνικό» ή «τούρκικο αίμα». Υπάρχει μόνο κόκκινο αίμα, το οποίο υποδιαιρείται σε τέσσερις ομάδες: Α, Β, Ο και ΑΒ. Τέλος, δεν ισχύει η έκφραση «Αμερικανός το γένος» ή «Έλληνας το γένος». Οι Αμερικανοί και οι Έλληνες δεν συγκροτούν (διαφορετικές) «φυλές», δεν αποτελούν διαφορετικές βιολογικές κατηγορίες. Οι Αμερικανοί και οι Έλληνες δε γεννιούνται, διαμορφώνονται. Είναι πολιτισμικές ταυτότητες, πολιτισμικές κατηγορίες, οι οποίες δημιουργούνται μέσω μιας κοινωνικής διαδικασίας η οποία θα συζητηθεί λεπτομερέστερα στη συνέχεια. Είναι σημαντικό σ' αυτό το σημείο να τονισθεί πως η οποιαδήποτε αναφορά σε «φυλή», «αίμα» και «γένος» δεν είναι τίποτε περισσότερο από μεταφορές οι οποίες επιχειρούν να αποδώσουν τις πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στους ανθρώπους στη «φύση», σχήματα λόγου τα οποία προσπαθούν να εντοπίσουν τις πολιτισμικές διαφορές στη βιολογία και μ' αυτό τον τρόπο δίνουν την εντύπωση πως αυτές οι διαφορές είναι πιο ουσιώδεις, πιο μόνιμες, πιο δύσκολες να αλλάξουν, πιο «χειροπιαστές» απ' ό,τι είναι στην πραγματικότητα. Συνεπώς, τα συστήματα «φυλετικής» διάκρισης υπάρχουν για να δίνουν τη δυνατότητα στους ανθρώπους διαφορετικών πολιτισμών να κάνουν διακρίσεις σε βάρος συγκεκριμένων ανθρώπων. (Ας σημειωθούν οι δύο διαφορετικές, αλλά σχετικές ερμηνείες της λέξης «διακρίνω» - «αναγνωρίζω το διαφορετικό» και «δείχνω προκατάληψη»). Το γεγονός ότι τα συστήματα «φυλετικής» διάκρισης διαφέρουν από κουλτούρα σε κουλτούρα, αποδεικνύει περίτρανα ότι δεν έχουν βάσιμη υπόσταση, ούτε ευσταθούν επιστημονικά. Απλά αποδεικνύει πως τα άτομα που είναι θύματα διακρίσεων είναι άλλα σε κάθε κουλτούρα.

Κουλτούρα

Όταν μιλούμε για Έλληνες και Τούρκους, Αμερικανούς και Γερμανούς, μιλούμε για ομάδες ανθρώπων που διαφέρουν μεταξύ τους όχι με τη «φυλετική», φυσική ή βιολογική έννοια, αλλά με την έννοια της κουλτούρας. Έλληνες και Τούρκοι, Αμερικανοί και Έλληνες διαφέρουν μεταξύ τους γιατί οι κουλτούρες στις οποίες ζουν είναι διαφορετικές. Η έννοια της κουλτούρας μπορεί να οριστεί με ποικίλους τρόπους. Σύμφωνα με τον περίφημο ορισμό του Edward Taylor, η κουλτούρα είναι «αυτή η πολυσύνθετη ολότητα η οποία περιλαμβάνει τη γνώση, την πίστη, την τέχνη, τις αξίες, τους νόμους, τα έθιμα και όλες τις άλλες ιδιότητες και συνήθειες τις οποίες προσκομίζει ένας άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας». Η κουλτούρα έχει επίσης ορισθεί ως «ένα κοινό σύστημα ιδεών, εννοιών και γνώσεων». Η κουλτούρα δεν αποκτάται με τη γέννηση· οι άνθρωποι δεν γεννιούνται ως μέλη μιας συγκεκριμένης κουλτούρας. Αντίθετα, γίνονται μέλη μιας κουλτούρας. Κανείς δε γεννιέται Έλληνας ή Αμερικανός. Οι άνθρωποι γίνονται Έλληνες και Αμερικανοί. Η διαδικασία μέσω της οποίας τα παιδιά ανατρέφονται ως μέλη μιας συγκεκριμένης κουλτούρας είναι γνωστή ως κοινωνικοποίηση. Η διαδικασία μέσω της οποίας κάποιος που έχει μεγαλώσει σε μία κουλτούρα γίνεται μέλος μιας άλλης κουλτούρας λέγεται αφομοίωση.

Εκείνο που πρέπει να έχουμε υπόψη μας είναι πως η βιολογία και η κουλτούρα είναι ξεχωριστές σφαίρες και ότι οι βιολογικοί παράγοντες σε καμία περίπτωση δεν καθορίζουν την κουλτούρα της οποίας ένας άνθρωπος θα γίνει μέλος. Η ανθρώπινη φύση, με άλλα λόγια, είναι «ανοιχτή» ή «εύπλαστη» μπορεί να διαμορφωθεί και να σχηματιστεί με πολλούς τρόπους έτσι ώστε ο κάθε άνθρωπος μπορεί να γίνει μέλος μιας οποιασδήποτε ανθρώπινης κουλτούρας. Οι ανθρωπολόγοι συχνά εξηγούν αυτή τη θέση με το ακόλουθο παράδειγμα. Εάν ένα βρέφος λίγες στιγμές μετά τη γέννησή του απομακρυνθεί από τους γονείς του και την κουλτούρα τους και υιοθετηθεί από γονείς οι οποίοι είναι μέλη μιας πολύ διαφορετικής κουλτούρας, είναι σίγουρο πως θα μεγαλώσει ως ένα άρτιο μέλος της κουλτούρας των νέων γονιών του και αυτό από κάθε δυνατή άποψη. Ένα παιδί που γεννιέται από Γερμανούς γονείς στη Γερμανία, αν λίγες στιγμές μετά τη γέννησή του αναληφθεί από Αμερικανούς γονείς στις Ηνωμένες Πολιτείες, θα γίνει Αμερικανός. Ένα παιδί που γεννιέται από Τούρκους γονείς στην Τουρκία αν λίγο μετά τη γέννησή του μεταφερθεί στην Ελλάδα και ανατραφεί από Έλληνες γονείς θα γίνει Έλληνας. Αυτό το προφανές, αλλά συχνά παραγνωριζόμενο γεγονός μου έγινε πλήρως αντιληπτό πριν από μερικά χρόνια, όταν μίλησα για πρώτη φορά σε κάποια μαθήτριά μου, η οποία υπέθεσα πως ήταν «Ασιάτισσα» λόγω του σχήματος των ματιών της. Την ρώτησα πώς προσαρμοζόταν στη ζωή στο Bates College. «Νιώθω λίγο μοναξιά, μου απάντησε, διότι είμαι η μοναδική Ισπανίδα στην τάξη μου». Όπως έμαθα σύντομα, η νεαρή κοπέλα είχε μεγαλώσει στα Κανάρια Νησιά μιλώντας ισπανικά, και θεωρούσε τον εαυτό της Ισπανίδα. Ήμουν ένοχος διότι είχα σκεφτεί με βάση τις «φυλετικές» κατηγορίες. Βασισμένος σε συγκεκριμένο βιολογικό χαρακτηριστικό (το χαρακτηριστικό σχίσμο των ματιών), είχα εντάξει αυτή τη μαθήτριά στην κατηγορία «Ασιάτισσα», ενώ, όπως αποδείχθηκε, η ίδια θεωρούσε τον εαυτό της Ισπανίδα, βασισμένη στη γλώσσα που μιλούσε και στην κουλτούρα μέσα στην οποία μεγάλωσε.

Επειδή η κουλτούρα είναι κάτι που μαθαίνεται, καθώς ένα άτομο γίνεται μέλος μιας κουλτούρας μέσω μιας μακροπρόθεσμης κοινωνικής διαδικασίας, οι άνθρωποι είναι σε θέση να αλλάξουν κουλτούρα και να γίνουν μέλη μιας νέας κουλτούρας. Μπορούν να μάθουν μια καινούρια γλώσσα, να αλλάξουν θρησκεία, να αρχίσουν να ντύνονται με διαφορετικό τρόπο και να αλλάξουν τον τρόπο με τον οποίο ασκούν επίδραση στους άλλους ανθρώπους. Έτσι μπορούν να γίνουν μέλη μιας νέας κουλτούρας. Ένας άνθρωπος μπορεί να ανήκει ακόμη και σε περισσότερες από μία κουλτούρες ταυτόχρονα ή να είναι μέλος μιας κουλτούρας σε κάποιο στάδιο και μέλος μιας άλλης κουλτούρας σε κάποιο άλλο. Μπορεί ακόμη και να δημιουργήσει νέες κουλτούρες οι οποίες να αποτελούν σύνθεση ή επιμειξία άλλης κουλτούρας. Οι Έλληνες που ζουν στις Ηνωμένες Πολιτείες, για παράδειγμα, μπορούν να είναι τόσο «Έλληνες» όσο και «Αμερικανοί», να είναι μέλη τόσο της ελληνικής όσο και της αμερικανικής κουλτούρας. Μπορούν επίσης να είναι «Ελληνοαμερικανοί», δηλαδή μέλη μιας κουλτούρας η οποία δεν είναι ούτε καθαρά ελληνική ούτε εντελώς αμερικανική και παρ' όλα αυτά να είναι ελληνική σε μερικά θέματα και αμερικανική σε άλλα. Ένας Ελληνοαμερικανός μαθητής μου πριν από μερικά χρόνια συνόψισε τις προκλήσεις της διπλής του πολιτιστικής ταυτότητας στην ακόλουθη ιστορία:

«Η γιαγιά του Νίκου, η οποία είχε γεννηθεί στην Ελλάδα, συχνά τον επέκρινε διότι δεν μιλούσε αρκετά καλά ελληνικά. Συνήθιζε να του λέει: «Θα έπρεπε να ντρέπεσαι για τον εαυτό σου! Είσαι Έλληνας και δεν μπορείς να μιλήσεις ελληνικά!» Όταν όμως μια μέρα τον είδε να φοράει μια μπλούζα πάνω στην οποία ήταν τυπωμένες με μεγάλα γαλάζια γράμματα οι λέξεις: «Είναι ωραίο να είσαι Έλληνας!» του είπε θυμωμένα: «Πώς μπορείς να φοράς αυτή τη μπλούζα; Αφού είσαι Αμερικανός».

Μπορείτε να φανταστείτε την απογοήτευση του Νίκου λόγω των αντιφατικών μηνυμάτων που δεχόταν από τη γιαγιά του σχετικά με την ταυτότητά του.

Εθνοτικές και Εθνικές Ταυτότητες

Φράσεις όπως «είμαι Πόντιος», «είμαι Τσιγγάνος» «είμαι Έλληνας», «είμαι Αμερικανός», «είμαι Ελληνοαμερικανός», είναι όλες δηλώσεις σχετικά με την ταυτότητα, οι οποίες βασίζονται, ή για να ακριβολογούμε, πιστεύεται πως βασίζονται σε παράγοντες όπως καταγωγή, ιστορία, τόπος γεννήσεως, θρησκεία, γλώσσα, ενδυμασία, ήθη και έθιμα. Σε διαφορετικά πλαίσια, οι διάφοροι παράγοντες που καθορίζουν σε ποια κατηγορία ανήκει ένας άνθρωπος έχουν διαφορετική βαρύτητα. Αυτές οι ταυτότητες θα μπορούσαν εν γένει να ονομαστούν «πολιτισμικές ταυτότητες» ή, πιο συγκεκριμένα, «θρησκευτικές», «γλωσσικές» ή «τοπικές» ταυτότητες.

Επί χρόνια οι ανθρωπολόγοι αποκαλούν αυτές τις πολιτισμικές ταυτότητες «εθνοτικές ταυτότητες». Υπάρχει μια σημαντική διάκριση ανάμεσα στις «εθνικές» και «εθνοτικές» ταυτότητες, για τις οποίες θα γίνει λόγος στη συνέχεια. Αυτή η διάκριση είναι ιδιαίτερα σημαντική και ιδιαίτερα δύσκολη να γίνει στο πεδίο των Νεοελληνικών Σπουδών, διότι η αγγλική λέξη «εθνοτικός» προέρχεται από την ελληνική λέξη «έθνος» και γιατί η ελληνική λέξη «εθνικός» (που μοιάζει πολύ με την αγγλική λέξη «ethnic») σημαίνει εθνικός («national»). Έτσι η πιθανότητα σύγχυσης είναι μεγάλη. Είναι εύκολο για κάποιον ελληνόφωνο να ερμηνεύσει την αγγλική λέξη «ethnic» ως «εθνικός» ενώ στην πραγματικότητα υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις δύο λέξεις.

Σε πρώιμα ανθρωπολογικά συγγράμματα ως «εθνοτικές ομάδες» ορίζονταν οι ομάδες ανθρώπων που μοιράζονταν μια κοινή κουλτούρα, ή, οι οποίοι είχαν ένα κοινό σύνολο πολιτιστικών χαρακτηριστικών ή γνωρισμάτων (ιδιοτήτων). Σύμφωνα με αυτό τον ορισμό υπάρχουν αντικειμενικά κριτήρια τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να προσδιορίσουν σε ποια εθνοτική ομάδα ανήκει ένα άτομο. Αυτή η αντίληψη για τις εθνοτικές ομάδες και την εθνοτική ταυτότητα αποτελεί και την πιο διαδεδομένη προσέγγιση του θέματος και έχει υιοθετηθεί από πολλούς ανθρώπους σ' όλο τον κόσμο σήμερα. Μέσα από το έργο του Fredrik Barth και άλλων, ωστόσο, οι ανθρωπολόγοι έχουν υιοθετήσει μια νέα προσέγγιση για την κατανόηση της έννοιας της εθνότητας. Σύμφωνα με τον Barth, οι εθνοτικές ομάδες

είναι «κατηγορίες ένταξης και αναγνώρισης της ταυτότητας», τις οποίες οι άνθρωποι χρησιμοποιούν προκειμένου να εντάξουν τους εαυτούς τους και τους άλλους.

Από αυτή την άποψη ίσως να μην υπάρχουν ενιαία, αντικειμενικά πολιτιστικά κριτήρια τα οποία διαφοροποιούν τις εθνοτικές ομάδες ή τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν για να προσδιορίσουν σε ποια ομάδα ανήκει ο κάθε άνθρωπος. Ο μόνος τρόπος για να προσδιορίσει κανείς την εθνοτική ταυτότητα ενός ανθρώπου, σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, είναι να προσδιορίσει πώς αυτός ο άνθρωπος κατηγοριοποιείται ή χαρακτηρίζεται από τον εαυτό του ή από τους άλλους. Αν θεωρεί τον εαυτό του μέλος μιας συγκεκριμένης εθνοτικής ομάδας και αν αυτή η ταύτιση αναγνωρίζεται και από τους υπόλοιπους, τότε αυτό το άτομο είναι μέλος αυτής της ομάδας. Ο μόνος τρόπος για να προσδιορίσει κανείς την εθνοτική ταυτότητα ενός ανθρώπου, με άλλα λόγια, είναι να ρωτήσει. Τα έθνη, όπως και οι εθνοτικές ομάδες, παραδοσιακά προσδιορίζονται με σημείο αναφοράς τα κοινά τους σημεία. Το έθνος, σύμφωνα με τον ορισμό του Hugh Seton-Watson, είναι «μια κοινότητα ανθρώπων, τα μέλη της οποίας συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς αλληλεγγύης, κοινού πολιτισμού και κοινής συνείδησης». Ωστόσο, αν εφαρμόσουμε την ευαισθησία του Barth στο θέμα της αυτο-ταύτισης και της αναγνώρισης από τους άλλους στον ορισμό αυτό του έθνους, πρέπει να δεχθούμε ότι δύο άτομα είναι μέλη του ίδιου έθνους εάν και μόνο αναγνωρίζουν ο ένας τον άλλον ως μέλη αυτού του έθνους.

Οι κύριες διαφορές μεταξύ της έννοιας της εθνοτικής ομάδας και της έννοιας του έθνους αφορούν χαρακτηριστικά όπως το μέγεθος, ο βαθμός πολιτικοποίησης και η σχέση με κάποια συγκεκριμένη περιοχή ή πατρίδα. Τα έθνη θα μπορούσαν να ορισθούν ως μεγάλες, πολιτικοποιημένες εθνοτικές μονάδες που συνδέονται με συγκεκριμένα εδάφη στα οποία αναζητούν κάποιο βαθμό αυτονομίας. Τα έθνη, με άλλα λόγια, σε αντίθεση με τις εθνοτικές ομάδες, είναι λαοί που ασκούν, ή ελπίζουν πως κάποια μέρα θα ασκήσουν κυριαρχία σε μία περιοχή. Συνεπώς, οι Έλληνες και οι Αμερικανοί, καθώς και οι Παλαιστίνιοι και οι Κούρδοι, αποτελούν περισσότερο έθνη παρά εθνοτικές ομάδες. Με το ίδιο σκεπτικό, από την άλλη, θα ορίζαμε τους Πόντιους, τους Βλάχους, τους Αρβανίτες και τους Τσιγγάνους της φυλής Roma, πιο εύστοχα ως εθνοτικές ομάδες παρά ως έθνη. Η υπόθεση γίνεται ωστόσο πιο σύνθετη, αν λάβουμε υπόψη μας το γεγονός ότι οι Έλληνες στις Ηνωμένες Πολιτείες, για παράδειγμα, γενικώς θεωρούνται εθνοτική ομάδα (εφόσον δεν επιδιώκουν να μετατρέψουν τη Νέα Υόρκη σε ανεξάρτητο ελληνικό κράτος). Αλλά από μια άλλη σκοπιά, οι ίδιοι Έλληνες (οι οποίοι ανήκουν σε μια εθνοτική ομάδα στις Ηνωμένες Πολιτείες) θεωρούν πως είναι μέλη του ελληνικού έθνους. Μπορεί επίσης να θεωρούν τους εαυτούς τους μέλη του αμερικανικού έθνους. Το ίδιο άτομο, επομένως, μπορεί να έχει ποντιακή εθνοτική ταυτότητα, ελληνική εθνοτική ταυτότητα, ελληνική εθνική ταυτότητα, και αμερικανική εθνική ταυτότητα.

Και το κυριότερο, ένας άνθρωπος μπορεί να αισθάνεται (και συνεπώς να είναι) Έλληνας σ' ένα συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, ενώ μπορεί να νιώθει (και άρα να είναι) Αμερικανός σε κάποιο άλλο μέρος. Μέσα σε μια ομάδα Αγγλοαμερικανών, ένας Ελληνοαμερικανός μπορεί να ταυτίσει τον εαυτό του (και να ταυτιστεί από τους άλλους) ως Έλληνας, αλλά όταν ταξιδεύει στην Ελληνική επαρχία, μπορεί να θεωρηθεί Αμερικανός. Ή, για να πάρουμε κάποιο

άλλο παράδειγμα, πριν από είκοσι χρόνια, ένας άνθρωπος από το Ζάγκρεμπ μπορεί να θεωρούσε τον εαυτό του Γιουγκοσλάβο σε μια περίπτωση και Κροάτη σε κάποια άλλη. Τότε ήταν δυνατό να είναι και Γιουγκοσλάβος και Κροάτης, ενώ τώρα όχι.

Η διάκριση μεταξύ «έθνους» και «κράτους» είναι εξαιρετικά σημαντική. Και αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία, αν λάβουμε υπόψη μας τον αντιφατικό και ανακριβή τρόπο με τον οποίο οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται στην καθημερινή γλώσσα. Τα έθνη είναι, ή για να ακριβολογούμε, ισχυρίζονται πως είναι, πολιτισμικά ομοιογενείς κοινωνικές ομάδες, ενώ τα κράτη είναι νομικοί και πολιτικοί οργανισμοί, οι οποίοι συναποτελούν τις βασικές υποδιαιρέσεις του σημερινού κόσμου. Για την ακρίβεια, σε εκφράσεις όπως «διεθνείς σχέσεις» και «Ηνωμένα Έθνη», η λέξη «κράτος» θα έπρεπε να χρησιμοποιείται αντί της λέξης «έθνος». Ενώ τα κράτη (όπως η πρώην Σοβιετική Ένωση ή η πρώην Γιουγκοσλαβία) μπορούν να περικλείουν περισσότερα έθνη, τα έθνη (όπως οι Κούρδοι ή οι Παλαιστίνιοι) είναι δυνατό να ζουν σε διάφορα κράτη, χωρίς κανένα από αυτά να είναι το δικό τους κράτος. Οι άνθρωποι είναι «μέλη» ενός έθνους, ενώ είναι «πολίτες» ενός κράτους, και η εθνικότητα ενός ανθρώπου χάνεται σημασιολογικά από την υπηκοότητα. Αυτή η διάκριση σβήνει κατά έναν ιδιαίτερα ενδιαφέροντα ανθρωπολογικά τρόπο, στον ελληνικό όρο ιθαγένεια.

Μπορεί η προσέγγιση του Barth σχετικά με τις εθνοτικές και εθνικές ταυτότητες να φαίνεται δύσκολο να γίνει αποδεκτή, ωστόσο είναι η μόνη προσέγγιση του θέματος που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε πώς τα εθνοτικά και εθνικά σύνορα μπορούν να διατηρηθούν ακόμη και όταν δεν υπάρχουν αντικειμενικά πολιτιστικά κριτήρια που να διαφοροποιούν τις εν λόγω ομάδες. Επειδή η ύπαρξη δύο ομάδων και ύπαρξη συνόρων μεταξύ τους βασίζεται αποκλειστικά στην υποκειμενική εμπειρία της διαφοράς, συμβαίνει άνθρωποι που έχουν μια κοινή κουλτούρα να υιοθετούν μια διαφορετική εθνοτική ή εθνική ταυτότητα. Αν εγκαταλείψουμε την αντίληψη ότι η υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης ταυτότητας είναι απαραίτητα αποτέλεσμα του γεγονότος ότι κάποιος είναι μέλος μιας συγκεκριμένης κουλτούρας, μπορούμε να θεωρήσουμε και το αντίστροφο-το ότι δηλαδή να είναι ή να γίνει κάποιος μέλος μιας συγκεκριμένης κουλτούρας είναι κυρίως αποτέλεσμα της υιοθέτησης μιας συγκεκριμένης ταυτότητας. Με άλλα λόγια, κάποιος μπορεί να μην είναι Έλληνας επειδή μιλά ελληνικά, έχει ελληνικό όνομα και πηγαίνει στην ελληνική εκκλησία. Αντίθετα, μιλά ελληνικά, χρησιμοποιεί την ελληνική μορφή του ονόματός του και πηγαίνει στην ελληνική εκκλησία *επειδή* είναι Έλληνας, δηλαδή, επειδή έχει επιλέξει να ταυτίζεται με τους Έλληνες.

Ας εξετάσουμε τα ακόλουθα παραδείγματα. Ένα ζευγάρι από την Ελλάδα μεταναστεύει στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου αποκτά δύο γιους. Όταν αυτοί μεγαλώνουν, ο ένας γιος ταυτίζεται με τους Αμερικανούς, ενώ ο άλλος με τους Έλληνες. Και οι δύο μιλούν Ελληνικά και Αγγλικά, και οι δύο τρώνε hot dog και μπασκλαβά. Από ανθρωπολογική σκοπιά οι ταυτότητες που έχουν αποδώσει στον εαυτό τους οι δύο αδερφοί, πρέπει να γίνουν αποδεκτές: ο ένας γιος είναι Αμερικανός, ο άλλος Έλληνας. Ένα άλλο ζευγάρι από την περιοχή της Φλώρινας μεταναστεύει στην Αυστραλία, όπου αποκτά δύο παιδιά. Όταν αυτά μεγαλώνουν, το ένα αναπτύσσει ελληνική εθνική ταυτότητα, ενώ το άλλο αναπτύσσει μια (σλαβο)μακεδονική (και όχι ελληνική) εθνική ταυτότητα. Και οι δύο μιλούν ελληνικά και (σλαβο)μακεδονικά (και

αγγλικά), και στους δύο αρέσει να χορεύουν τον ίδιο παραδοσιακό χορό της Φλώρινας (παρόλο που ο ένας τον αποκαλεί «λυτό χορό» ενώ ο άλλος «rushteno»). Πάλι, από ανθρωπολογική άποψη, το ένα παιδί είναι Έλληνας και το άλλο (Σλαβο)Μακεδόνας (και όχι Έλληνας). Είναι πολύ πιθανό τα εγγόνια του ζευγαριού εκείνου που μετανάστευσε από τη Φλώρινα (στην Αυστραλία) να θεωρούν τους εαυτούς τους Αυστραλούς.

Η προσέγγιση του Barth μας επιτρέπει επίσης να κατανοήσουμε για ποιο λόγο είναι αδύνατο να εντοπίσουμε έναν αριθμό από κριτήρια, τα οποία να είναι βασικά και επαρκή για να προσδιορίσουμε έναν άνθρωπο ως μέλος μιας συγκεκριμένης εθνοτικής ή εθνικής ομάδας. Στην πράξη, το ερώτημα σχετικά με το αν ένα άτομο είναι ή όχι μέλος μιας συγκεκριμένης ομάδας, μπορεί να αμφισβητηθεί έντονα, να γίνει αντικείμενο διαφωνιών και διαπραγματεύσεων. Για παράδειγμα, θα πρέπει κάποιος να είναι Χριστιανός Ορθόδοξος για να είναι Έλληνας (ή για να είναι «πραγματικός» ή «αληθινός» Έλληνας); Μπορεί ένας μουσουλμάνος, ένας Εβραίος, ή ένας μάρτυρας του Ιεχωβά να είναι Έλληνας; Θα πρέπει ένα άτομο να μιλά ελληνικά για να θεωρείται Έλληνας; Ξέρω πολλούς Ελληνοαμερικανούς που δε μιλούν Ελληνικά αλλά ταυτίζονται με τους Έλληνες. Γνωρίζω επίσης μία γυναίκα στη Μελβούρνη, στην Αυστραλία, οι γονείς της οποίας γεννήθηκαν στη Φλώρινα και η οποία μιλά (Σλαβο)Μακεδονικά και Αγγλικά, όχι όμως Ελληνικά. Θεωρεί τον εαυτό της Ελληνίδα. Όταν τη ρωτούν γιατί δεν μιλάει Ελληνικά, απαντά «προέρχομαι από εκείνο το μέρος της Ελλάδας, όπου μιλούν (Σλαβο)Μακεδονικά». Μάλιστα στέλνει την κόρη της σε ελληνικό σχολείο για να μάθει ελληνικά.

Υπάρχουν πολλά άλλα παρόμοια ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν. Πρέπει κάποιος να κατάγεται από Έλληνες γονείς για να θεωρείται Έλληνας; Πρέπει και οι δύο γονείς να είναι Έλληνες, ή αρκεί να είναι ο ένας από τους δύο Έλληνες; Έχει σημασία αν ο γονιός που είναι Έλληνας είναι η μητέρα ή αν είναι ο πατέρας; Μπορεί μια Ελληνοαμερικανίδα με το όνομα Jane Smith να γίνει Ελληνίδα αν παντρευτεί έναν Έλληνα, εγκατασταθεί στην Ελλάδα, γεννήσει Ελληνόπουλο και νιώθει η ίδια Ελληνίδα; Σε πολλές περιστάσεις μου έχουν πει πως, αφού έχω ζήσει στην Ελλάδα πολλά χρόνια, μιλώ ελληνικά και αγαπώ τον ελληνικό πολιτισμό, ότι είμαι Έλληνας. Όταν το ακούω αυτό, το παίρνω σαν φιλοφρόνηση και απαντώ ευγενικά πως, βασικά, νιώθω πως είμαι Αμερικανός. Σε τελική ανάλυση, το αν κάποιος ορίζει τον εαυτό του ως Έλληνα ή όχι, και το αν ο προσδιορισμός που δίνει στον εαυτό του γίνεται αποδεκτός ή όχι από τους άλλους, εξαρτάται από το συγκεκριμένο πλαίσιο μέσα στο οποίο γίνεται αυτή η ταύτιση και από τις συγκεκριμένες μεθόδους, προθέσεις και στόχους των σχετιζόμενων ανθρώπων. Προκύπτει το ερώτημα για το πού πρέπει να τεθούν τα κοινωνικά όρια, και αν πρέπει να συμπεριληφθεί ή όχι ένα συγκεκριμένο άτομο στην «φανταστική κοινότητα» του Benedict Anderson που αποτελεί το έθνος ή αν πρέπει να αποκλειστεί από αυτή.

Αυτά τα παραδείγματα αποδεικνύουν με σαφήνεια ότι οι πολιτισμικές ταυτότητες - τόσο οι εθνοτικές όσο και οι εθνικές - είναι πολλαπλές και περιστασιακές (situational) και αλληλεπιδρούν η μία με την άλλη με εξαιρετικά σύνθετους τρόπους. Ο βαθμός στον οποίο μπορούν να συνυπάρξουν οι διαφορετικές ταυτότητες ποικίλλει. Είναι φανερό πως ένας

Έλληνας μπορεί να γίνει Αμερικανός. Μπορεί όμως ένας Αμερικανός να γίνει Έλληνας; Μπορεί ένας Τσιγγάνος να γίνει Έλληνας; Μπορεί ένας Έλληνας να γίνει Τσιγγάνος; Είναι επίσης σαφές πως ένα άτομο μπορεί να είναι και Πόντιος και Έλληνας ή Έλληνας και Αυστραλός. Αλλά μπορεί κάποιος να είναι και Αφρικανός και Έλληνας; Μπορεί το ίδιο άτομο να είναι και Ιάπωνας και Έλληνας;

Εθνοτικός Εθνικισμός

Ο εθνοτικός εθνικισμός είναι η πολιτική αρχή σύμφωνα με την οποία «η πολιτική και η εθνική μονάδα θα πρέπει να συμπίπτουν» (Ernest Gellner). Οι εθνικιστικές ιδεολογίες είναι βασισμένες σε προϋποθέσεις που αφορούν «την ύπαρξη ενός γεωγραφικά, ιστορικά και πολιτιστικά μοναδικού έθνους» το οποίο «πιστεύεται πως γεννήθηκε και είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με μια καθορισμένη (γεωγραφικά) περιοχή και με μια συγκεκριμένη ιστορία» (Richard Handler). Ο σκοπός των εθνικιστών είναι να δημιουργήσουν μια εδαφικά περιορισμένη πολιτική ομάδα, ένα κράτος, από ένα ομοιογενές πολιτιστικό σύνολο, ένα έθνος. Συνεπώς, ένα εθνικιστικό κίνημα πρέπει να κατασκευάσει μια «φανταστική κοινότητα» από μία ποικιλία εθνοτικών ομάδων, κοινωνικών τάξεων και τοπικής κουλτούρας, μέσα από μια συνειδητή και σκόπιμη πολιτική διαδικασία. Πρέπει επίσης να δημιουργήσει ένα βιώσιμο κράτος το οποίο θα είναι σε θέση να παίξει κάποιο ρόλο στη σκηνή των παγκόσμιων υποθέσεων. Το επιτυχές αποτέλεσμα αυτής της διαλεκτικής εξέλιξης είναι η εμφάνιση ενός νέου έθνους - κράτους στα πλαίσια του οποίου οι δεσμοί της φυλής, της εθνικότητας, της γλώσσας και της θρησκείας, οι οποίοι προσδιορίζουν ένα έθνος, υψώνονται στο επίπεδο των πολιτικών αρχών που προσδιορίζουν ένα κράτος.

Τα κράτη συμβάλλουν ασφαλώς κατά πολύ στη διαδικασία δημιουργίας ενός έθνους. Όλοι οι οργανισμοί, τα ιδρύματα και οι γραφειοκρατικοί μηχανισμοί που έχει το κράτος στη διάθεσή του είναι διαθέσιμα για τη σταθεροποίηση και την ομοιογενοποίηση του έθνους. Αυτοί οι μηχανισμοί συμπεριλαμβάνουν και την εδραίωση της τυποποιημένης λόγιας γλώσσας, του εθνικού εκπαιδευτικού συστήματος, των εθνικών ενόπλων δυνάμεων, και αναπτυγμένων δικτύων μεταφοράς και μαζικής επικοινωνίας. Πόλεμοι για την «εθνική απελευθέρωση» και πόλεμοι που γίνονται εναντίον ανθρώπων οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως «εχθροί του έθνους» επίσης συντελούν σημαντικά στη διαδικασία δημιουργίας ενός έθνους. Διανοούμενοι και επιστήμονες από κλάδους όπως η ιστορία, η αρχαιολογία, η γλωσσολογία, η λογοτεχνία και η λαογραφία, συμβάλλουν σ' αυτή την εξέλιξη καθώς δημιουργούν το «συμβολικό κεφάλαιο» (Pierre Bourdieu) από το οποίο σχηματίζεται η εθνική κουλτούρα.

Ο απώτερος στόχος της διαδικασίας δημιουργίας ενός έθνους είναι η αφομοίωση και η ομογενοποίηση του πληθυσμού του νέου κράτους ώστε όλοι οι πολίτες του να είναι εξ ορισμού μέλη του έθνους, του οποίου την έκφραση αποτελεί το κράτος. Εφόσον το κράτος εξισώνεται με το έθνος, το να είναι κανείς πολίτης ενός κράτους ισοδυναμεί με το να είναι μέλος του έθνους. Οι εθνικιστικές ιδεολογίες που εμπνέουν τη διαδικασία δημιουργίας ενός έθνους χαρακτηρίζονται συνήθως από ρατσισμό και ξενοφοβία. Συχνά οδηγούν σε αλυτρωτικές στρατιωτικές εκστρατείες των οποίων ο στόχος είναι να επεκτείνουν τα όρια του κράτους ώστε να συμπεριλαμβάνει όλες τις περιοχές που κατοικούνται από μέλη αυτού του έθνους. Οι απόπειρες για τη δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας, της Μεγάλης Αλβανίας ή της Μεγάλης Σερβίας αποτελούν παραδείγματα για τα τραγικά αποτελέσματα τέτοιου είδους (στρατιωτικών) εκστρατειών. Σε άλλη περίπτωση οι εθνικιστικές ιδεολογίες μπορούν να οδηγήσουν σε εκστρατείες εθνοτικής κάθαρσης, οι οποίες έχουν ως στόχο να αφανίσουν

όλους τους ανθρώπους που δεν είναι μέλη του κυρίαρχου έθνους μέσα στα όρια του κράτους. Στην κυριολεκτική της σημασία, η εθνοτική κάθαρση συνεπάγεται τον αφανισμό ή τον διωγμό όλων αυτών που δεν είναι μέλη του κυρίαρχου έθνους. Με τη συμβολική έννοια της εθνοτικής κάθαρσης, το κράτος αρνείται να αναγνωρίσει την ύπαρξη εθνοτικών ή εθνικών μειονοτήτων και τις υποβάλλει σε μια πολιτική αναγκαστικής αφομοίωσης.

Σε ένα έθνος-κράτος που διέπεται από μία ιδεολογία εθνοτικού εθνικισμού, οι πολίτες του κράτους που δεν είναι μέλη του κυρίαρχου έθνους καθίστανται συχνά θύματα προκαταλήψεων και διακρίσεων. Συχνά τους μεταχειρίζονται σαν πολίτες δεύτερης κατηγορίας αφού στερούνται πολλά από τα δικαιώματα που απολαμβάνουν οι συμπολίτες τους, οι οποίοι είναι μέλη του κυρίαρχου έθνους. Παραδείγματα αυτού του φαινομένου είναι πολύ διαδεδομένα. Μετά την αιματηρή διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, οι Κροάτες που ζουν στη Σερβία (όπως άλλωστε και οι Σέρβοι που ζουν στην Κροατία) δεν μπορούσαν να είναι σίγουροι ότι θα απολάμβαναν όλα τα πολιτικά δικαιώματα στο νέο τους κράτος. Κατά τη διάρκεια του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, όσοι άνθρωποι ήταν αμερικανικοί υπήκοοι, αλλά ήταν ιαπωνικής εθνικής καταγωγής (πολλοί από τους οποίους ζούσαν στη Δυτική Ακτή των Ηνωμένων Πολιτειών) στάλθηκαν σε στρατόπεδα-φυλακές ως το τέλος του πολέμου. Σ' αυτό το επείσχυντο, δυσάρεστο και μέχρι πρόσφατα σε λίγους γνωστό συμβάν της αμερικανικής ιστορίας, πολίτες των Ηνωμένων Πολιτειών που δεν ανήκαν στην κυρίαρχη αγγλο-αμερικανική ή ευρω-αμερικανική πλειοψηφία, στερήθηκαν τα δικαιώματα τους ως πολίτες μόνο λόγω της εθνοτικής ή εθνικής τους ταυτότητας.

Τέλος, οι εθνοτικά Τούρκοι στη Θράκη (που είναι Έλληνες πολίτες, είναι μουσουλμάνοι, μιλούν τουρκικά, και θεωρούν τους εαυτούς τους Τούρκους) δεν έχουν το δικαίωμα να χρησιμοποιούν τη λέξη «τουρκικός» στις ονομασίες των τοπικών πολιτιστικών και κοινωνικών οργανώσεων, ενώ οι Πόντιοι, για παράδειγμα έχουν το δικαίωμα να χρησιμοποιήσουν τη λέξη «πόντιος» στις ονομασίες των δικών τους πολιτιστικών και κοινωνικών συλλόγων. Σκεφθείτε την ακόλουθη συνομιλία μεταξύ του Αχμέτ Φαϊκογλου (εκείνη την εποχή μέλος της ελληνικής Βουλής) και του τότε προέδρου της Βουλής, που πραγματοποιήθηκε στη Βουλή το Νοέμβριο του 1990:

Φαϊκογλου: Είμαστε Έλληνες υπήκοοι, αλλά είμαστε άλλη φυλή...Είμαστε Τούρκοι.

Πρόεδρος: Δεν μπορείτε να λέτε πως είστε Τούρκοι...

Φαϊκογλου: Είμαστε Τούρκοι, κύριε πρόεδρε...Είμαστε Τούρκοι με ελληνική υπηκοότητα.

Πρόεδρος: Αγαπητέ μου συνάδελφε, κύριε, είσατε Έλληνες.

Από ανθρωπολογική άποψη ο ισχυρισμός του κυρίου Φαϊκογλου ότι οι Τούρκοι αποτελούν (μία) ξεχωριστή φυλή είναι λανθασμένος. Αποτελούν μία εθνοτική ή εθνική ομάδα. Αλλά η δήλωση του ότι ο ίδιος και οι όμοιοί του είναι «Τούρκοι με ελληνική υπηκοότητα» είναι απόλυτα ορθή από ανθρωπολογική σκοπιά. Ο κύριος Φαϊκογλου και τα υπόλοιπα μέλη της τουρκικής μειονότητας στη Θράκη, είναι Έλληνες υπήκοοι, αλλά όσον αφορά την εθνοτική ή εθνική τους ταυτότητα, είναι Τούρκοι. Η επίσημη ελληνική θέση ότι είναι «Έλληνες μουσουλμάνοι» είναι μία προσπάθεια να διατηρήσει το μύθο ότι οι άνθρωποι για τους οποίους γίνεται λόγος είναι «αληθινοί» Έλληνες - Έλληνες που απλά μιλούν μια διαφορετική

γλώσσα και είναι υποστηρικτές μιας διαφορετικής θρησκείας. Είναι μία προσπάθεια να αρνηθεί (η ελληνική κυβέρνηση) την ύπαρξη μιας τουρκικής μειονότητας στην Ελλάδα. Έχω την υποψία πως αν ο κύριος Φαϊκογλου ισχυριζόταν πως είναι Έλληνας σε κάποια ανεπίσημη περίπτωση, ο ισχυρισμός του αυτός θα απορρίπτονταν ως άσχετος. Η χρήση του όρου «σλαβόφωνοι Έλληνες» αναφερόμενοι στη (σλαβο)μακεδονική μειονότητα στην Ελλάδα λειτουργεί με τον ίδιο ακριβώς τρόπο όπως και η φράση «Έλληνες μουσουλμάνοι», δεν αναγνωρίζει δηλαδή την ύπαρξη μιας (σλαβο)μακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα.

Αστικός Εθνικισμός, Πολιτιστικός Πλουραλισμός και Πολυπολιτισμικότητα.

Εκτός από τον εθνικό εθνικισμό, υπάρχει και μια άλλη μορφή εθνικισμού που είναι σε θέση να αποφύγει, τουλάχιστον σε μεγάλο βαθμό, το ρατσισμό και την ξενοφοβία που συχνά χαρακτηρίζουν τον εθνικό εθνικισμό. Αυτή η «εναλλακτική» μορφή εθνικισμού, η οποία ως κάποιο βαθμό αποτελεί πραγματικότητα στην Αυστραλία, τον Καναδά και τις Ηνωμένες Πολιτείες, μπορεί να οριστεί ως αστικός εθνικισμός, πολιτιστικός πλουραλισμός ή πολυπολιτισμικότητα.

Ο όρος «αστικός εθνικισμός» (σε αντίθεση με τον εθνικό εθνικισμό) υποδηλώνει πως η υπηκοότητα και όχι η εθνότητα αποτελεί το κριτήριο στο οποίο βασίζεται η ιδιότητα κάποιου ως μέλος του έθνους. Όλοι οι πολίτες, με άλλα λόγια, ανεξάρτητα από την εθνότητά τους, είναι ισότιμα μέλη του έθνους. Η συμμετοχή του ως πολίτη στην πολιτική ζωή του κράτους είναι η μοναδική προϋπόθεση για να είναι κάποιος μέλος του έθνους. Η εθνική ταυτότητα διαχωρίζεται από κάποια συγκεκριμένη εθνότητα ή κουλτούρα. Οι όροι «πολιτισμικός πλουραλισμός» και «πολυπολιτισμός» φανερώνουν πως το έθνος αποτελείται από ανθρώπους οι οποίοι είναι μέλη πολλών διαφορετικών πολιτισμών και οι οποίοι έχουν πολλές διαφορετικές εθνικές ταυτότητες. Η πολυπολιτισμικότητα στην Αυστραλία, με την οποία είμαι ιδιαίτερα εξοικειωμένος, είναι μια πολιτική πολιτισμικού πλουραλισμού, που βασίζεται σε δύο βασικές αρχές: «την αναγνώριση και την στήριξη των ποικίλων πολιτιστικών, γλωσσικών και θρησκευτικών πλαισίων του αυστραλιανού λαού και την προώθηση της ισότητας ευκαιριών για όλους τους Αυστραλούς, ανεξάρτητα από την καταγωγή τους» (James Jypp). Η πολυπολιτισμικότητα είναι μια απόπειρα να «προσδιοριστεί ένα έθνος σε μη - εθνικιστικό, μη - εθνοκεντρικό πλαίσιο», αλλά να δημιουργηθεί ένα «έθνος χωρίς εθνικισμό», μία «κοινότητα χωρίς εθνικότητα» (Stephen Castles et al.) Ο απώτερος στόχος της αυστραλιανής πολυπολιτισμικότητας είναι η δημιουργία μιας εθνικής ενότητας, ενώ ταυτόχρονα θα διατηρείται η πολυμορφία και η ποικιλία της πολυεθνικής κοινωνίας. Αυτός ο στόχος της δημιουργίας μίας και μόνο κοινωνίας, μίας πολιτικής δομής, αποτελούμενης από μία ποικιλία εθνικών ομάδων που όλες τους διατηρούν σημαντικά στοιχεία των αυθεντικών τους πολιτισμών, έρχεται σε απόλυτη αντίθεση με την επιθυμία των εθνών-κρατών στα Βαλκάνια και αλλού να δημιουργήσουν ομοιογενείς και εθνικά «καθαρές» κοινωνίες, όπου κυριαρχεί μία και μόνο εθνική κουλτούρα.

Αν πράγματι η Αυστραλία γίνει ένα αληθινά πολυπολιτισμικό έθνος, τότε ένας χριστιανός ορθόδοξος, ελληνόφωνος, Αυστραλός υπήκοος, που έχει γεννηθεί στην Ελλάδα και έχει ελληνική εθνική ή εθνική ταυτότητα, όπως και ένας μουσουλμάνος, που μιλά τουρκικά και είναι Αυστραλός υπήκοος, έχει γεννηθεί στην Τουρκία και έχει τουρκική εθνική ή εθνική ταυτότητα, θα ήταν και οι δύο «Αυστραλοί», ως ισότιμα μέλη της αυστραλιανής εθνικής κοινότητας, όπως και ένας Αγγλοσάξονας, αγγλόφωνος, Αυστραλός υπήκοος, που έχει γεννηθεί στην Αγγλία.

Σε μια διάσκεψη με θέμα «Έλληνες σε αγγλόφωνες χώρες» που πραγματοποιήθηκε στη Μελβούρνη το 1992, η Μαρία Καλαντζή, μία αναγνωρισμένη κοινωνική επιστήμονας που έχει ασχοληθεί εκτεταμένα με την αυστραλιανή πολυπολιτισμικότητα, ρωτήθηκε για το πώς θα προσδιόριζε τον εαυτό της και αν θεωρούσε τον εαυτό της «Ελληνο-Αυστραλίδα». Η απάντηση που έδωσε μου έκανε μεγάλη εντύπωση. Απάντησε πως δεν θεωρεί τον εαυτό της ως «Ελληνο-Αυστραλίδα» αλλά ως «Αυστραλίδα». Κατά τη δική της γνώμη, ο όρος «Ελληνο-Αυστραλίδα» τη διαφοροποιούσε από τους ανθρώπους που προσδιορίζουν τους εαυτούς τους απλά ως «Αυστραλούς». Ο χαρακτηρισμός «Ελληνο-Αυστραλίδα» την ξεχώριζε ως μέλος μιας μειονοτικής ομάδας σε αντίθεση με τους ανθρώπους που ανήκουν στη δεσπόζουσα τάση. Η Μαρία Καλαντζή σε καμία περίπτωση δεν αρνήθηκε την ελληνικότητά της: Ήθελε η ταυτότητά της ως Ελληνίδας να περικλείεται στην ταυτότητά της ως «Αυστραλίδα». Ήθελε η ιδιότητά της ως Ελληνίδας να είναι μία από τις πτυχές του να είναι «Αυστραλίδα».

Ενώ τα επιτεύγματα του αυστραλιανού πολυπολιτισμικού μοντέλου είναι εντυπωσιακά, ο εθνοτικός εθνικισμός στην Αυστραλία, με το ρατσισμό και την ξενοφοβία που τον συνοδεύουν, συνεχίζει να διαποτίζει ένα μεγάλο μέρος της σύγχρονης καθημερινής γλώσσας.

Για παράδειγμα, οι λευκοί, αγγλόφωνοι Αυστραλοί που κατάγονται από Άγγλους συχνά χαρακτηρίζονται ως «αληθινοί Αυστραλοί», «Aussies» ή απλά ως «Αυστραλοί». Σε αντίθεση με αυτή την κατηγορία υπάρχει μια άλλη κατηγορία Αυστραλών, που είναι γνωστοί ως «εθνοτικοί Αυστραλοί» ή πιο επίσημα ως «νέοι Αυστραλοί» «Αυστραλοί μη αγγλικής καταγωγής». Τέτοιου είδους περιορισμοί παραμένουν ακόμη και σε μια από τις πιο πολυπολιτισμικές κοινωνίες στον κόσμο.

Ως ανθρωπολόγος αφοσιωμένος στα ιδανικά της πολυπολιτισμικότητας, θα ήθελα να προτείνω ως στόχο, να αντικατασταθεί η ιδεολογία εθνοτικού εθνικισμού που επικρατεί στην Ελλάδα σήμερα από την ιδεολογία της πολυπολιτισμικότητας. Με άλλα λόγια, προτείνω να διερευνήσουμε τους τρόπους μέσω των οποίων η Ελλάδα θα μπορέσει να μετατραπεί σ' ένα πολυπολιτισμικό κράτος. Αν καταστεί δυνατή η καλλιέργεια του αστικού εθνικισμού στην Ελλάδα, να ενισχυθεί η ανάπτυξη των πλουραλιστικών και πολυπολιτισμικών αντιλήψεων του ελληνικού έθνους και της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, τότε οι ταυτότητες που τώρα αμοιβαία αποκλείονται, θα γίνονταν πιο ρευστές και πιο ευέλικτες και θα μπορούσαν τελικώς να συνυπάρχουν. Οι άνθρωποι θα μπορούσαν να ζουν πιο εύκολα με πολλαπλές ταυτότητες και να κινούνται πιο ελεύθερα από τη μία ταυτότητα στην άλλη. Αν μπορούσε να επιτευχθεί μία τέτοια αλλαγή, τότε οι Τσιγγάνοι και οι Τούρκοι θα μπορούσαν να είναι Έλληνες όπως

ακριβώς Έλληνες και Ιταλοί μπορούν να είναι Αμερικανοί. Σε μια πολυπολιτισμική Ελλάδα, θα μπορεί να γίνεται λόγος για Έλληνες-Roma και Ελληνοτούρκους με την ίδια ευκολία με την οποία μιλούμε για Ελληνοαμερικανούς και Ιταλοαμερικανούς. Αντί να αρνείται την ύπαρξη εθνοτικών μειονοτήτων και να προσπαθεί να τις εξομοιώσει με την κυρίαρχη ελληνική πλειοψηφία, η ελληνική κυβέρνηση, αν ταχθεί υπέρ μιας πολιτικής πολυπολιτισμικότητας θα αναγνωρίζει και θα ενθαρρύνει τη γλωσσική και θρησκευτική πολυμορφία που πράγματι υπάρχει στην Ελλάδα σήμερα.

Παρόλο που ένας τέτοιος στόχος μπορεί να φαντάζει εντελώς ιδεαλιστικός αν όχι ανέφικτος, αξίζει οπωσδήποτε να επιδιωχθεί. Σαν εκπαιδευτικός πιστεύω πως η εκπαίδευση αποτελεί τη μεγαλύτερη ελπίδα ώστε να επιτευχθεί αυτός ο μακρινός και δύσκολος στόχος.

Ρατσισμός, εθνοκεντρισμός και στερεότυπα

Ο ρατσισμός θα μπορούσε, κάπως προκλητικά αλλά εύλογα, να ορισθεί απλά ως η πεποίθηση στην ύπαρξη «φυλών». Αναλυτικότερα, ο ρατσισμός είναι η ιδεολογία σύμφωνα με την οποία «οργανικές, γενετικά μεταδιδόμενες διαφορές (αληθινές ή φανταστικές) μεταξύ ανθρώπινων ομάδων είναι [ή πιστεύεται πως είναι] άρρηκτα συνδεδεμένες με την παρουσία ή απουσία συγκεκριμένων κοινωνικά συναφών ιδιοτήτων ή χαρακτηριστικών γνωρισμάτων» (Pierre van den Berghe). Σύμφωνα με αυτή την άποψη η κοινωνική αντίληψη ότι οι «φυλές» υφίστανται σε μια συγκεκριμένη κοινωνία, προϋποθέτει την ύπαρξη του ρατσισμού, διότι αν απουσιάζει η ρατσιστική ιδεολογία, τα φυσικά χαρακτηριστικά (είτε πρόκειται για το χρώμα της επιδερμίδας είτε για την ομάδα αίματος) δεν έχουν κοινωνική σημασία. Δεν είναι η παρουσία αντικειμενικών φυσικών διαφορών μεταξύ των ανθρώπων η αιτία που δημιουργεί τις «φυλές», αλλά η κοινωνική αναγνώριση των διαφορών αυτών ως κοινωνικά σημαντικών (van den Berghe). Με άλλα λόγια, η διαπίστωση ότι οι άνθρωποι διαφέρουν όσον αφορά το χρώμα τους δεν είναι ρατσιστική διαπίστωση· είναι γεγονός. Αλλά η πεποίθηση ότι οι άνθρωποι των οποίων το χρώμα είναι είτε πιο ανοιχτό είτε πιο σκούρο ανήκουν σε διαφορετικό είδος, μία «φυλή» και συνεπώς έχουν συγκεκριμένα ψυχολογικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά (ευφυΐα, αθλητική ικανότητα κ.λ.π.) είναι ρατσιστική. Η αδυναμία να προσδιορίσει κανείς ποιος βαθμός χλωμότητας ή σκουρότητας του χρώματος απαιτείται για να εντάξουμε ένα άτομο σε μια συγκεκριμένη «φυλετική» κατηγορία, καθώς και τα αυθαίρετα κριτήρια και η ποικιλία και διαφοροποίηση αυτών από κουλτούρα σε κουλτούρα είναι μια καλή απόδειξη για την μη ύπαρξη ανθρώπινων «φυλών», από επιστημονική άποψη.

Σύμφωνα με έναν διαδεδομένο ορισμό του ρατσισμού στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο ρατσισμός δεν είναι τίποτε περισσότερο από τη διάκριση που βασίζεται σε φυλετική προκατάληψη, όπου η προκατάληψη ορίζεται ως η γνώμη που δε στηρίζεται σε γνώση ή αποδείξεις. Σύμφωνα με αυτό τον ορισμό, ρατσιστές μπορούν, εκτός από τα μέλη της κυρίαρχης ομάδας ή της πλειοψηφίας, να είναι και τα μέλη μιας δευτερεύουσας ομάδας, μιας

μειονότητας. Ωστόσο, υπάρχουν πολλοί άνθρωποι στις Ηνωμένες Πολιτείες οι οποίοι διαφωνούν με αυτό τον ορισμό και υποστηρίζουν πως ο ρατσισμός απαραίτητα εμπεριέχει ταυτόχρονα και προκατάληψη και ισχύ. Με άλλα λόγια, πιστεύουν πως μόνο τα μέλη της κυρίαρχης ομάδας μπορούν να είναι ρατσιστές και ότι τα μέλη μιας υπαγόμενης ομάδας εξ ορισμού δεν μπορούν να είναι ρατσιστές.

Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ο ρατσισμός συνεπάγεται πράξεις που βασίζονται στην πεποίθηση πως μία ομάδα είναι ανώτερη και πως η μειονότητα είναι κατώτερη, πράξεις οι οποίες διαφυλάσσουν την ανωτερότητα μιας ομάδας μέσω της καταπίεσης της μειονότητας. Παρόλο που ο ίδιος δεν είμαι υποστηρικτής ούτε του ενός ούτε του άλλου ορισμού, θεωρώ πως είναι σημαντικό να ξεκαθαρίσει κανείς δύο σημεία. Τα μέλη μιας μειονότητας συχνά έχουν προκατειλημμένες «φυλετικές» απόψεις σχετικά με την ομάδα που είναι στην πλειοψηφία. Αυτές οι απόψεις ωστόσο είναι σχεδόν πάντοτε λιγότερο επικίνδυνες από τις προκαταλήψεις που έχουν οι δεσπόζουσες ομάδες απέναντι στις υπαγόμενες ομάδες, διότι οι υπαγόμενες μειονοτικές ομάδες δεν έχουν την οικονομική, πολιτική ή στρατιωτική δύναμη ώστε να ενεργήσουν σύμφωνα με αυτές τις προκαταλήψεις κατά ένα τρόπο επιζήμιο και καταστροφικό.

Ο εθνοκεντρισμός μπορεί να ορισθεί ως η πεποίθηση πως η δική μας κουλτούρα είναι ανώτερη από όλες τις άλλες και πως όλες οι άλλες κουλτούρες μπορούν να αξιολογηθούν και να κριθούν σύμφωνα με τα δικά μας πολιτιστικά κριτήρια. Συνακόλουθα, επιβάλλονται οι δικές μας αξιολογήσεις, οι δικές μας ηθικές αξίες σε άλλες κουλτούρες. Όπως ο ρατσισμός, έτσι και ο εθνοκεντρισμός περικλείει την πεποίθηση πως μία ομάδα (συνήθως η ομάδα στην οποία ανήκουμε) είναι ανώτερη από μία άλλη. Αντίθετα, ωστόσο, με το ρατσισμό, ο εθνοκεντρισμός δεν αποδίδει την αιτία της υποτιθέμενης ανωτερότητας σε βιολογικούς ή γενετικούς παράγοντες. Ο ρατσισμός, με άλλα λόγια είναι μία *μορφή* εθνοκεντρισμού. Οι άνθρωποι που είναι ρατσιστές είναι επίσης εθνοκεντρικοί, αλλά μπορεί κάποιοι άνθρωποι να επιδεικνύουν εθνοκεντρισμό χωρίς να είναι ρατσιστές.

Ας εξετάσουμε τους τρεις ακόλουθους ισχυρισμούς:

(1) Ο χριστιανισμός είναι η μια αληθινή θρησκεία, και έχω το ιερό χρέος να προσηλυτίσω όλους τους άπιστους σ' αυτή τη μοναδική αληθινή πίστη.

(2) Η ελληνική γλώσσα είναι η πλουσιότερη και ωραιότερη γλώσσα στον κόσμο.

(3) Πας μη Έλλην βάρβαρος.

Ας προσέξουμε τώρα τις ακόλουθες ελαφρώς τροποποιημένες εκδοχές των ίδιων τριών ισχυρισμών.

(1) Ο ισλαμισμός είναι η μόνη αληθινή θρησκεία, και έχω το ιερό καθήκον να προσηλυτίσω όλους τους αλλόθρησκους σ' αυτή τη μόνη αληθινή πίστη.

(2) Η βουλγαρική γλώσσα είναι η πλουσιότερη και ομορφότερη γλώσσα του κόσμου.

(3) Πας μη Αμερικάνος βάρβαρος.

Υπάρχει κάποιο σύνολο ισχυρισμών, το οποίο είναι πιο απροκάλυπτα εθνοκεντρικό από το άλλο; Γιατί; Μια διαμετρικά αντίθετη θέση από τον εθνοκεντρισμό αποτελεί η πολιτισμική σχετικότητα, η αρχή που υποστηρίζει πως όλα τα πολιτισμικά συστήματα είναι από τη φύση

τους ίσα σε αξία και αυτό διότι η κάθε κουλτούρα έχει τις δικές της αντιλήψεις σχετικά με το τι είναι καλό, τι σωστό, τι αληθινό, επομένως κάθε κουλτούρα μπορεί να κατανοηθεί και να κριθεί μόνο με τα δικά της κριτήρια. Μία από τις αγαπημένες μου περιγραφές της πολιτισμικής σχετικότητας είναι το ακόλουθο απόσπασμα από τον Ηρόδοτο:

«Γιατί αν κάποιος, δεν έχει σημασία ποιος, είχε την ευκαιρία να επιλέξει απ' όλα τα έθνη του κόσμου το σύνολο των αξιών που θεωρεί πως είναι οι καλύτερες, θα διάλεγε, αναπόφευκτα, ύστερα από μελέτη των σχετικών τους ωφελειών, τις αξίες της δικής του χώρας. Ο καθένας χωρίς εξαίρεση πιστεύει πως τα δικά του έθιμα, και η θρησκεία με την οποία μεγάλωσε είναι τα καλύτερα. Θα μπορούσε κανείς συγκεκριμένα να αναφέρει ένα περιστατικό σχετικό με το Δαρείο. Όταν αυτός ήταν βασιλιάς της Περσίας, κάλεσε κοντά του τους Έλληνες που τύχαινε να παρευρίσκονται στην αυλή του και τους ρώτησε τι θα έπρεπε να τους προσφέρει προκειμένου να φάνε τα νεκρά σώματα των πατέρων τους. Εκείνοι του αποκρίθηκαν πως δε θα το έκαναν αυτό, όσα χρήματα και αν τους έδινε. Αργότερα, ενώ ήταν παρόντες οι Έλληνες, και μέσω ενός διερμηνέα, ώστε να μπορούν να καταλαβαίνουν τι λεγόταν, ρώτησε κάποιους Ινδούς της φυλής Callatiae, οι οποίοι έχουν έθιμο να τρώνε τα νεκρά σώματα των προγόνων τους, τι έπρεπε να τους προσφέρει ώστε να τα κάψουν. Έβγαλαν μια κραυγή τρόμου και του απαγόρευσαν να αναφέρει ξανά ένα τόσο φρικτό πράγμα. Από αυτό το παράδειγμα μπορεί κανείς να δει πόσο μας επηρεάζουν τα ήθη. Και ο Πίνδαρος είχε δίκιο κατά τη γνώμη μου όταν τα αποκάλεσε 'βασιλιά των πάντων'» (Βιβλίο III, 38-39).

Οι αρνητικές συνέπειες του εθνοκεντρισμού είναι ολοφάνερες. Ο εθνοκεντρισμός έχει προκαλέσει την καταστροφή άλλων πολιτισμών και θρησκειών, και έχει παίξει αποφασιστικό ρόλο στην ιδεολογία του επεκτατισμού και της αποικιοκρατίας, και έχει προκαλέσει τόση δυστυχία σ' όλο τον Τρίτο Κόσμο. Ενώ η πολιτισμική σχετικότητα φαίνεται να προσφέρει μια ηθική σκοπιά η οποία αποφεύγει τις αρνητικές συνέπειες του εθνοκεντρισμού, ωστόσο δεν μπορεί να λύσει όλα τα ηθικά διλήμματα που αντιμετωπίζουμε καθώς συναντούμε πολιτισμικές διαφορές στον κόσμο σήμερα. Αν υιοθετήσουμε μια αυστηρή μορφή ηθικής σχετικότητας, τότε παραλύουμε ηθικά, χάνουμε κάθε ευελιξία και αδυνατούμε να αντιμετωπίσουμε την ανηθικότητα, την αδικία και το κακό.

Απέναντι στους θεσμούς που ακολουθούν (οι οποίοι είτε υπήρχαν είτε υπάρχουν σήμερα σε διαφορετικές χώρες ανά τον κόσμο) πότε θα υιοθετούσατε τη στάση της πολιτισμικής σχετικότητας και θα επιτρέπατε στο συγκεκριμένο θεσμό να λειτουργήσει; Σε ποιες περιπτώσεις θα πιστεύατε πως ο συγκεκριμένος θεσμός πρέπει να καταργηθεί; Αν είστε της γνώμης πως ο θεσμός πρέπει να καταργηθεί, μήπως είστε ένοχος εθνοκεντρισμού ή απλά εφαρμόζετε κάποιο αδιαμφισβήτητο ηθικό κριτήριο; Ποια είναι τα κριτήρια πάνω στα οποία θα βασίζατε την όποια απόφασή σας;

- (1) Η προίκα
- (2) Η πολυθεΐα
- (3) Η πολυγαμία

- (4) Η περιτομή
- (5) Ο γάμος μεταξύ ομοφυλόφιλων
- (6) Η γυναικεία περιτομή (γνωστή και ως γυναικείος γεννητικός ακρωτηριασμός)
- (7) Η θανατική ποινή
- (8) Η θηλυκή βρεφοκτονία
- (9) Το σύστημα του απάρτχαιντ
- (10) Η γενοκτονία των Εβραίων από τους Ναζί

Είναι αρκετά σαφές - για μένα τουλάχιστον- πως οι πέντε πρώτοι θεσμοί στη λίστα θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν με τη στάση της πολιτισμικής σχετικότητας και να συνεχίζει να επιτρέπεται η λειτουργία τους. Επίσης είναι σαφές για μένα πως οι πέντε τελευταίοι θεσμοί στη λίστα θα πρέπει να καταργηθούν, και υιοθετώντας αυτή τη στάση δεν πιστεύω πως είμαι ένοχος εθνοκεντρισμού. Πιστεύω πως προσπαθώ να διατηρήσω ένα απόλυτο ή παγκόσμιο σύνολο ηθικών κριτηρίων. Συνειδητοποιώ, ωστόσο, πως άλλοι άνθρωποι άλλων πολιτισμών θα έπαιρναν διαφορετικές αποφάσεις επικαλούμενοι ένα διαφορετικό σύνολο ηθικών αξιών. Επίσης γνωρίζω πως τα ηθικά κριτήρια τα οποία εγώ θα πρότεινα ως απόλυτα ή παγκόσμια είναι ασφαλώς προϊόν της κουλτούρας στην οποία μεγάλωσα.

Δεν έχω εύκολες λύσεις για τα διλήμματα που τέθηκαν εδώ. Ο στόχος μου, ωστόσο, είναι να γίνουν αντιληπτοί τόσο οι κίνδυνοι του εθνοκεντρισμού όσο και τα όρια της σχετικότητας και να συνεχίσω να αναζητώ αξίες και κριτήρια τα οποία να αποφεύγουν τα αρνητικά και της καταχρήσεις του εθνοκεντρισμού και να διατηρούν όσο το δυνατόν πληρέστερα την ακεραιότητα και την αξιοπρέπεια των ατόμων και των πολιτισμών στα πλαίσια των οποίων ζουν. Ένα ιδιαίτερα δύσκολο δίλημμα τίθεται με τον ισχυρισμό που πρόσφατα προέκυψε σε χώρες όπως η Κίνα και η Ινδονησία ότι έγγραφα όπως η Διεθνής Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων από τα Ηνωμένα Έθνη δεν είναι παρά εθνοκεντρικές απόπειρες από ευρωπαϊκά κράτη να επιβάλουν ένα σύνολο ευρωπαϊκών αξιών σε χώρες με ένα διαφορετικό σύνολο αξιών. Δεν μπορώ να δεχθώ αυτό το επιχείρημα, είναι όμως δύσκολο να το αντικρούσω.

Στην προσπάθεια να πολεμήσει κανείς το ρατσισμό και τον εθνοκεντρισμό είναι σημαντικό να είναι σε θέση να διακρίνει μεταξύ ακριβών εθνογραφικών γενικεύσεων σχετικά με μία ομάδα ανθρώπων, από τη μια μεριά, και στερεοτύπων από την άλλη. Το στερεότυπο μπορεί να οριστεί ως «μία υπεραπλουστευμένη και εκ των προτέρων σχηματισμένη ιδέα που αφορά χαρακτηριστικά (γνωρίσματα) μίας ομάδας ανθρώπων». Σύμφωνα με αυτό τον ορισμό, όλα τα στερεότυπα είναι ανακριβή διότι είναι υπεραπλουστευμένα. Επιπλέον, είναι βασισμένα σε ιδέες σχηματισμένες εκ των προτέρων, άρα δεν προέρχονται από άμεση εμπειρία. Δεν είναι βασισμένα σε απτά στοιχεία. (Σαν συνέπεια, είναι πολύ πιθανό νέες αποδείξεις να μην μπορούν να κλονίσουν την πεποίθηση ενός ατόμου που πιστεύει σ' αυτά τα στερεότυπα).

Είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσει κανείς πως δεν είναι όλα τα στερεότυπα αρνητικά, αλλά πως ακόμη και τα θετικά στερεότυπα είναι επιζήμια και καταστροφικά. Για παράδειγμα,

το στερεότυπο που υπάρχει στις Ηνωμένες Πολιτείες πως «οι μαύροι είναι λιγότερο έξυπνοι από τους λευκούς» είναι σαφώς αρνητικό, ρατσιστικό και εξαιρετικά επιζήμιο. Τα στερεότυπα του τύπου «οι μαύροι είναι καλοί αθλητές» ή «οι μαύροι έχουν καλή αίσθηση του ρυθμού», παρόλο που είναι θετικά και μπορεί να διατυπώνονται ως κοπλιμέντα, είναι εντούτοις ρατσιστικά και επιζήμια καθώς αγνοούν το γεγονός πως ο κάθε άνθρωπος είναι μοναδικός με μοναδικές ικανότητες και χαρακτηριστικά. Γι' αυτό είναι και πιο εύκολο να βρει κάποιος εύλογα στερεότυπα για άλλες ομάδες παρά για τη δική του, διότι οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται πάντοτε τη μοναδική προσωπικότητα των μελών της δικής τους ομάδας.

Σε οποιαδήποτε συζήτηση σχετικά με τα στερεότυπα, το θέμα της σχετικής ισχύος των ομάδων για τις οποίες γίνεται λόγος, είναι ζωτικής σημασίας. Τα στερεότυπα που υιοθετεί η δεσποζούσα ομάδα για την κυριαρχούμενη ομάδα είναι κατά κανόνα πιο επικίνδυνα από τα στερεότυπα που τρέφει η κυριαρχούμενη ομάδα απέναντι στην κυρίαρχη ομάδα, διότι η κυρίαρχη ομάδα έχει περισσότερη δύναμη να δράσει σύμφωνα με αυτά τα στερεότυπα και γιατί η κυριαρχούμενη ομάδα μπορεί να μην είναι σε θέση να υπερασπιστεί τον εαυτό της ενάντια σ' αυτά τα στερεότυπα.

Για παράδειγμα, τα στερεότυπα για τους ανθρώπους του Τρίτου Κόσμου είναι πιο επικίνδυνα από τα στερεότυπα που έχουν οι άνθρωποι του Τρίτου Κόσμου για τους Αμερικανούς, γιατί και τα δύο είδη στερεοτύπων μεταδίδονται κυρίως από τα αμερικανικά μέσα μαζικής ενημέρωσης και γιατί οι ένοπλες δυνάμεις των Ηνωμένων Πολιτειών έχουν περιστασιακά αναμιχθεί σε στρατιωτικές επιχειρήσεις σε χώρες του Τρίτου Κόσμου.

Οι ανθρωπολόγοι συχνά προσπαθούν να διατυπώσουν κάποιες γενικεύσεις για τους ανθρώπους που ζουν σε διαφορετικές κουλτούρες, αλλά είναι πολύ προσεκτικοί ώστε να αποφεύγουν να παρουσιάζουν στερεότυπες εικόνες αυτών των πολιτισμών. Ποιο όμως είναι το όριο μεταξύ μιας εθνογραφικά ακριβούς γενίκευσης και ενός στερεοτύπου; Ας εξετάσουμε τις ακόλουθες τέσσερις δηλώσεις:

- 1) Οι γυναίκες της ελληνικής επαρχίας πηγαίνουν πιο συχνά στην εκκλησία απ' ό,τι οι άνδρες.
- 2) Οι Έλληνες είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι.
- 3) Οι Έλληνες χωρικοί είναι φιλικοί.
- 4) Οι Έλληνες χωρικοί είναι τεμπέληδες.

Έχω την εντύπωση πως το πρώτο παράδειγμα είναι μία ακριβής εθνογραφική γενίκευση. Αντλώντας από την εμπειρία μου στην ελληνική επαρχία, νομίζω πως αληθεύει. Δεν θα δίσταζα να κάνω μία τέτοια αναφορά σε μία τάξη στην οποία θα δίδασκα για τη σύγχρονη Ελλάδα. Η δεύτερη δήλωση μου φαίνεται πως είναι υπεργενικευμένη και θα την απέφευγα. Θα ήταν προτιμότερο να πω: «Η μεγάλη πλειοψηφία των Ελλήνων είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι» ή «με βάση στοιχεία από το έτος 1961 το 96,8 % των Ελλήνων είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι». Η τρίτη δήλωση αποτελεί παράδειγμα ενός θετικού στερεοτύπου, το οποίο παρά τις καλές του προθέσεις, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό. Είναι υπεραπλουστευμένο, πολύ γενικό και δεν ισχύει. Ο όρος «φιλικός» είναι ασαφής και υποκειμενικός και κυρίως η πρόταση αυτή αγνοεί την περίπτωση της απόκλισης από άτομο σε άτομο. Γνώρισα και Έλληνες

χωρικούς οι οποίοι δεν ήταν «φιλικόι». Η τέταρτη και τελευταία δήλωση είναι ένα σαφές παράδειγμα αρνητικού στερεοτύπου, το οποίο είναι απαράδεκτο και προσβλητικό. Όπως συμβαίνει με πολλά στερεότυπα αυτού του είδους, είναι ενδιαφέρον να προσπαθήσει κανείς να κατανοήσει την πηγή αυτού του συγκεκριμένου στερεοτύπου. Έχω την υποψία πως βασίζεται στην παρατήρηση ότι στα ελληνικά χωριά βλέπει κανείς συχνά τους άνδρες να κάθονται στο καφενείο του χωριού αντί να δουλεύουν καθώς επίσης και σε μια παρανόηση της εποχιακής φύσης ενός μεγάλου μέρους της γεωργικής εργασίας στην Ελλάδα.

Εκπαίδευση για μια πολυπολιτισμική κοινωνία

Η εκπαίδευση παίζει κεντρικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση των παιδιών και στο να τα καθιστά μέλη του εθνικού συνόλου. Οι συγγραφείς του βιβλίου «Ποια είναι η Πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση» (Άννα Φραγκουδάκη και Θάλεια Δραγώνα, eds.) ανέλυσαν την ελληνική ιστορία, γεωγραφία, και τα βιβλία γλώσσας με σκοπό να δείξουν με ποιον τρόπο το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα λειτουργεί ως ένας «μηχανισμός πολιτισμικής ομοιογενοποίησης στη διαμόρφωση μιας συλλογικής εθνικής ταυτότητας». Πολύ συχνά τα εκπαιδευτικά συστήματα προσπαθούν να ορίσουν ένα εθνικό «εγώ», εν μέρει ορίζοντας ένα εθνικό «άλλο». Αυτή η διαδικασία περιλαμβάνει τη διαιώνιση εθνικών, θρησκευτικών και πολιτισμικών στερεοτύπων που είναι θετικά για το «δικό μας» έθνος, αλλά αρνητικά για «άλλα» έθνη. Με αυτό τον τρόπο τα εθνικά σύνορα τίθενται για να διαφοροποιήσουν «εμάς» από «αυτούς», να διαχωρίσουν τους «εαυτούς μας» από τους «άλλους».

Παρόλο που η καλλιέργεια του πατριωτισμού και της εθνικής υπερηφάνειας στα παιδιά μπορεί να είναι ένας πολύτιμος και αναγκαίος στόχος, αυτό συχνά καταλήγει στο να καλλιεργεί κανείς στα παιδιά το ρατσισμό, την ξενοφοβία καθώς και εθνοκεντρικές στάσεις απέναντι σε άλλους λαούς και άλλες κουλτούρες και στη συνέχεια να δημιουργεί μια ποικιλία «εθνικών εχθρών». Στην περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών τα ρατσιστικά και εθνοκεντρικά στερεότυπα χρησιμοποιήθηκαν στην περιγραφή των Γερμανών και των Ιαπώνων κατά το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και αργότερα κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου για να περιγράψουν τους κομμουνιστές και τη «Διαβολική Αυτοκρατορία» της Σοβιετικής Ένωσης. Στην Ελλάδα τέτοιου είδους στερεότυπα έχουν αποδοθεί στους Τσιγγάνους, στους Εβραίους, στους Σλάβους (Βούλγαρους και Μακεδόνες) όσο και στους Τούρκους. Σαν καθηγητής ανθρωπολογίας, έχω καθήκον να πολεμώ τόσο επιζήμια και καταστροφικά ρατσιστικά και εθνοκεντρικά στερεότυπα. Πρέπει να γίνουν πολλά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος. Καταρχήν είναι απαραίτητο να πείσει κανείς τον κόσμο ότι αυτά τα στερεότυπα *όντως* συναντώνται στην κουλτούρα τους. Έπειτα χρειάζεται να αποκαλύψει κανείς αυτά τα στερεότυπα ως αυτό που πράγματι είναι, να τα ανατρέψει και να τα αντικαταστήσει με πιο ουσιαστικές στάσεις, όπως ανεκτικότητα και εκτίμηση του διαφορετικού.

Θα ήθελα να κλείσω αυτό το δοκίμιο προτείνοντας κάποια πρακτικά μέτρα τα οποία θα βοηθήσουν στη διδασκαλία της ανεκτικότητας στο χώρο της εκπαίδευσης και επίσης θα

ήθελα να παραθέσω κάποιες σημαντικές πηγές υλικού που με βοήθησαν σ' αυτή τη διαδικασία.

(1) Παρουσιάστε στους μαθητές συγκεκριμένα παραδείγματα ρατσιστικών και εθνοκεντρικών στερεοτύπων από τη δική τους κουλτούρα και αναλύστε τα. Μιλήστε για το πλαίσιο στο οποίο δημιουργούνται, πώς διαιωνίζονται, γιατί ο κόσμος τα αποδέχεται, για ποιο λόγο είναι επιζήμια και πώς μπορούν να καταρριφθούν.

Η έκδοση ενός πρόσφατου, επίμαχου εξώφυλλου του «National Review» (ενός συντηρητικού πολιτικού αμερικανικού περιοδικού) καθώς και δύο σελίδες μιας ελληνικής μετάφρασης ενός κόμικ Mickey Mouse της Walt Disney (τα οποία βρίσκονται και τα δύο στο παράρτημα) σκιαγραφούν πολύ εύστοχα παραδείγματα αντι-ασιατικών στερεοτύπων. Αντανακλούν μια προσεκτική ανάλυση. Αυτές οι εικόνες είναι προσβλητικές; Γιατί; Ποιες είναι οι συγκεκριμένες λεπτομέρειες τις οποίες κάποιος θεωρούν προσβλητικές; Ποιος αποφασίζει για το πότε μια συγκεκριμένη εικόνα είναι προσβλητική; Με ποια επιχειρήματα; Θα έπρεπε τέτοιες απεικονίσεις να περνούν από λογοκρισία; Έχει σημασία αν ήταν η πρόθεση του δημιουργού αυτά τα σκίτσα να είναι προσβλητικά; Είναι ενδιαφέρον το γεγονός πως ο συντάκτης του «National Review» δήλωσε σε δημοσιευμένο άρθρο πως το συγκεκριμένο εξώφυλλο «στην πραγματικότητα δεν περιέχει τα «ρατσιστικά» στερεότυπα που ορισμένοι ισχυρίζονται πως βρήκαν». Παρεμφερές υλικό που σχετίζεται με τους Ρόμηδες, (Σλαβο)Μακεδόνες, τους Βούλγαρους, τους Τούρκους, τους Εβραίους, τους Μάρτυρες του Ιεχωβά, τους Αφρικανούς και τους Αμερικανούς υπάρχει στα ελληνικά Μ.Μ.Ε και θα μπορούσε να αναλυθεί με παρόμοιο τρόπο. Η εφημερίδα «Στόχος» π.χ. περιέχει πληθώρα ρατσιστικών και εθνοκεντρικών στερεοτύπων.

(2) Συζητήστε και αναλύστε περιπτώσεις στις οποίες συλλάβατε τον εαυτό σας να χρησιμοποιεί ρατσιστικά ή εθνοκεντρικά στερεότυπα, ώστε να μη δίνετε την εντύπωση πως κάνετε «κήρυγμα» στους άλλους από μια θέση αθωότητας και αρετής.

Ένα απόγευμα του 1979 γνώρισα έναν Αμερικανό ιθαγενή, μέλος της φυλής Rassamaquoddy (μιας μικρής φυλής που ζει στην Πολιτεία του Maine όπου μένω). Εκείνη την εποχή εργαζόταν ως σύμβουλος του Προέδρου Jimmy Carter σχετικά με τη δίγλωσση εκπαίδευση και είχε έρθει στο Bates για να συζητήσει για τη φύση της ταυτότητας των αμερικανών Ιθαγενών. Φορούσε κοστούμι. Κατά το δείπνο μίλησε στη γλώσσα των Rassamaquoddy σ' ένα άλλο μέλος της φυλής του, που καθόταν δίπλα του. Θυμάμαι πολύ καλά πως σκέφτηκα μέσα μου «Αυτός δε μοιάζει καθόλου με Ινδιάνο». Το ίδιο ζωντανά θυμάμαι και τη φρίκη μου, όταν την επόμενη ακριβώς στιγμή συνειδητοποίησα τις προεκτάσεις αυτής της σκέψης. Ντράπηκα για τον εαυτό μου. Τι περίμενα τέλος πάντων; Να φοράει ένα περιμετρωμένο με φτερά, να έχει «τα χρώματα του πολέμου» ζωγραφισμένα στο πρόσωπό του και ένα δερμάτινο ένδυμα; Είχα πραγματικά την προσδοκία ότι θα έμοιαζε μ' έναν από τους Ινδιάνους στις αμέτρητες ταινίες και γουέστερν της τηλεόρασης τα οποία παρακολουθούσα σ' όλη μου τη ζωή; Η επιρροή που ασκούν τέτοιου είδους στερεότυπα πάνω σ' εμένα αλλά και στον καθένα είναι τρομακτική.

(3) Αλλάξτε ρόλους. Αντιστρέψτε τα επιχειρήματα. Μάθετε ποια είναι τα στερεότυπα των άλλων για εσάς και την ομάδα σας. Συζητήστε τα και αναλύστε τα. Πώς αντιδράτε απέναντι σ' αυτά;

Για παράδειγμα, ανάμεσα στα στερεότυπα που υπάρχουν για τους Έλληνες στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Αυστραλία είναι και τα ακόλουθα:

«Οι Έλληνες είναι ζεστοί άνθρωποι, συναισθηματικοί και εξωστρεφείς. Είναι θορυβώδεις, αγαπούν τη συζήτηση και είναι εριστικοί. Δεν ακολουθούν τους κανόνες και δεν πληρώνουν τους φόρους τους. Έχουν ανάγκη από αυταρχικές μορφές για να πειθαρχήσουν και να τηρήσουν την τάξη. Πότε - πότε, τέτοιοι λαοί χρειάζονται μία δικτατορία ώστε η κοινωνία τους να εξελιχθεί». Πώς αντιμετωπίζετε αυτά τα στερεότυπα; Από πού πηγάζουν; Πώς θα τα καταπολεμούσατε; Τι θα λέγατε σ' έναν Αμερικανό ο οποίος εξέφραζε κάποιες από αυτές τις απόψεις; Θυμάμαι ότι ένωσα πάρα πολύ άσχημα όταν ένας Αμερικανός με τον οποίο συνεργαζόμουν σ' ένα ιδιωτικό λύκειο στην Αθήνα, είπε σ' έναν Έλληνα καθηγητή στο σχολείο: «Έχω ακούσει πως πολλοί Έλληνες είναι ομοφυλόφιλοι». Ο Έλληνας καθηγητής του απάντησε λακωνικά: «Εγώ πάντως δεν είμαι». Εσείς πώς θα χειριζόσασταν μία ανάλογη κατάσταση;

Εκτός από την ανάλυση των στερεοτύπων που έχουν οι Έλληνες για τους Αθίγγανους, τους Τούρκους, τους Εβραίους και άλλους, ποια στερεότυπα έχουν τα μέλη αυτών των ομάδων για τους Έλληνες;

Το άρθρο με τίτλο « Σωματικά τελετουργικά των Nacirema» που βρίσκεται στο παράρτημα είναι ενδιαφέρον να συζητηθεί στο πλαίσιο της προσπάθειας να δούμε τον εαυτό μας όπως μας βλέπουν οι άλλοι.

(4) Πρώτα αναλύστε τις «φυλετικές» κατηγορίες που συναντώνται στη δική σας κουλτούρα. Ποιες «φυλές» πιστεύει ο κόσμος πως υπάρχουν στην κουλτούρα σας; Πόσες «φυλές» υπάρχουν; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά που αποδίδει ο κόσμος σ' αυτές τις «φυλές»;

Στη συνέχεια αναλύστε τις «φυλετικές» κατηγορίες που μπορούν να συναντηθούν σε άλλες κουλτούρες για να διαπιστώσετε πόσο αυθαίρετες και σχετικές πολιτισμικά (και γι' αυτό μη επιστημονικές) είναι αυτές οι κατηγορίες.

Κοιτάξτε τη λίστα των φυλετικών / εθνοτικών κατηγοριών που χρησιμοποιείται από την κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών. Γιατί ερωτώνται οι άνθρωποι για την φυλή /εθνότητά τους; Τι σημαίνει το / ; Το «ισπανόφωνος» είναι το ίδιο είδος κατηγορίας όπως το «μαύρος» ή «λευκός»;

Σε ποιο σημείο μπορούν να τεθούν τα όρια μεταξύ της Μέσης Ανατολής (της οποίας οι κάτοικοι είναι «λευκοί») και της Ινδικής χερσονήσου (της οποίας οι κάτοικοι είναι «Ασιάτες»); Σε ποια «φυλή / εθνότητα» ανήκουν οι άνθρωποι στη Βραζιλία, των οποίων οι πρόγονοι μεταφέρθηκαν εκεί από την Αφρική ως σκλάβοι; Πώς είναι δυνατόν να ανήκουν σε διαφορετική κατηγορία από τους ανθρώπους που ζουν στη Νέα Υόρκη, των οποίων επίσης οι πρόγονοι μεταφέρθηκαν από την Αφρική ως σκλάβοι;

Με τη μέθοδο της αντιπαράθεσης εξετάστε το υλικό σχετικά με τις «φυλετικές κατηγορίες» στη Νότια Αφρική στο «Apartheid Handbook». Ποια είναι η έννοια του να στηρίζει κανείς τις «φυλετικές» κατηγορίες στην «εμφάνιση» και όχι στην «αναγνώριση» (αποδοχή); Τι σημαίνει ότι οι ορισμοί των «φυλετικών» κατηγοριών έχουν αλλάξει στη Νότια Αφρική; Πώς μπορεί κάποιος να αλλάξει «φυλή»;

Παρατηρήστε τη γλώσσα που χρησιμοποιείται προκειμένου να γίνει αναφορά σε διαφορετικές φυλετικές και εθνικές ομάδες. Αναλύστε τους σχετικούς όρους. Γιατί έχει σημασία ποια «επικέτα» θα χρησιμοποιήσουμε; Γιατί υπάρχουν τόσο πολλοί όροι για ομάδες οι οποίες έχουν υπάρξει θύματα διακρίσεων και προκαταλήψεων; Γιατί αλλάζουν αυτοί οι όροι; Ποιοι όροι χρησιμοποιούνται από τα μέλη μιας ομάδας όταν αναφέρονται στον εαυτό τους και ποιοι όροι χρησιμοποιούνται από τα μέλη άλλων ομάδων όταν αναφέρονται σ' αυτούς;

Για παράδειγμα, στις Ηνωμένες Πολιτείες οι ακόλουθες εκφράσεις χρησιμοποιήθηκαν κατά καιρούς, σε διαφορετικά πλαίσια, και με διαφορετική σημασία για να αναφερθούν στους απογόνους των σκλάβων που μεταφέρθηκαν στη Βόρεια Αμερική από την Αφρική: Αράπης, Νέγρος, Έγχρωμος, Μαύρος, Αφρο-αμερικανός. Οι ιθαγενείς της Βόρειας Αφρικής αναφέρονταν και αναφέρονται ποικιλοτρόπως ως «Ερυθρόδερμοι», «Ινδιάνοι», «Ιθαγενείς της Αμερικής» και «πρώτοι Αμερικάνοι».

Ένα σύνολο ανθρώπων που ζει στην περιοχή της Φλώρινας και της Καστοριάς στη Βόρεια Ελλάδα αναφέρονται ως «Βούλγαροι», «Σκοπιανοί», «δίγλωσσοι Έλληνες», «σλαβόφωνοι», «ντόπιοι», «Σλαβο-μακεδόνες» και «Μακεδόνες». Τέλος υπάρχουν και οι όροι «γύφτοι», «τσιγγάνοι» και «Roma».

Πιστεύω πως δεν είναι τυχαία ούτε ασήμαντη η επιλογή του όρου που θα χρησιμοποιήσουμε, δεν είναι απλά θέμα «πολιτικής ορθότητας». Οι ονομασίες είναι ισχυρά σύμβολα ταυτότητας. Παρόλο που η αλλαγή του τρόπου ομιλίας για ένα σύνολο ανθρώπων δε συνεπάγεται αυτόματα και την αλλαγή του τρόπου σκέψης μας γι' αυτούς, αν καταστήσουμε μη αποδεκτή την χρήση ρατσιστικού λεξιλογίου, αυτή η αρχή θα συμβάλει στη δημιουργία μιας κοινωνίας στην οποία τα νοήματα που μεταφέρονται μέσω ρατσιστικών ύβρεων δεν θα έχουν την ισχύ που είχαν κάποτε.

Ως εκπαιδευτικός αφοσιωμένος στο να καταστήσω την αμερικανική κοινωνία πιο ανεκτική και με μεγαλύτερη εκτίμηση για το διαφορετικό, παραθέτω αυτές τις σκέψεις με την ελπίδα ότι θα βοηθήσουν να καταστεί η ελληνική κοινωνία πιο ανεκτική και με μεγαλύτερη εκτίμηση για την ποικιλομορφία.

Όπως συνήθιζε να λέει και ένας φίλος μου από τη Φλώρινα: «Ένας κήπος που έχει μόνο ένα είδος λουλουδιού, ποτέ δεν μπορεί να είναι τόσο όμορφος όσο ένας με ποικιλία λουλουδιών».